

Examining examples and components of attachment in the story of Salámán and Absál from John Bowlby's point of view

Asieh Zabihnia Emran*

Abstract

John Bowlby (1907-1990) is an English researcher famous for his child development and attachment theory. His view is one of the most important theories that refers to the relationship between parents (primary caregiver or wet nurse or substitute mother) and the child and its consequences in adulthood. He defines attachment as a stable psychological relationship between two people that continues until adulthood because the behavior of dependence has a biological origin and forms the basis of emotional bonds. Childhood attachment extends to adulthood and determines the future of a person. Various narrations are available about the allegorical poems of Salámán and Absál. This is the story of Prince Salaman and wet-nurse, Absal who develops a fondness for him and turns into her romance. In this mystical story, a deep attachment and emotional bond between the wet nurse, who is like a mother, and the child emerges, which turns into a passionate love in adulthood. The wet-nurse creates such a safe base and a sense of security in Salaman that Salaman decides to commit suicide by avoiding the wet nurse. In this story, attachment has an evolving component that helps Salaman survive. According to the research results, in the story of Salámán and Absál, from Bowlby's view, an insecure relationship between parent and child has caused mistrust, difficulty in coordination and sensitivity, and emotional dissatisfaction in romantic relationships in adulthood. The attachment between Salámán and Absál is not limited only to the period of

* Professor of Persian Language and Literature, Payame Noor University, Tehran, Iran, zabihnia@pnu.ac.ir
Date received: 06/06/2024, Date of acceptance: 12/12/2024

infancy and in the later stages of Salaman's life, it continues and affects both of their lives, in adulthood.

Keywords: John Bowlby, Attachment theory, Dependence, Salámán, and Absál, Mother and child relationships.

Introduction

John Bowlby (1907-1990) is an English researcher famous for his child development and attachment theory. His view is one of the most important theories that refers to the relationship between parents (primary caregiver or wet nurse or substitute mother) and the child and its consequences in adulthood. He defines attachment as a stable psychological relationship between two people that continues until adulthood because the behavior of dependence has a biological origin and forms the basis of emotional bonds. Childhood attachment extends to adulthood and determines the future of a person. Various narrations are available about the allegorical poems of Salámán and Absál. This is the story of Prince Salaman and wet-nurse, Absal who develops a fondness for him and turns into her romance. In this mystical story, a deep attachment and emotional bond between the wet nurse, who is like a mother, and the child emerges, which turns into a passionate love in adulthood. The wet-nurse creates such a safe base and a sense of security in Salaman that Salaman decides to commit suicide by avoiding the wet nurse. In this story, attachment has an evolving component that helps Salaman survive.

Materials & Methods

This paper is one of the interdisciplinary types of research in the field of humanities studies, which was designed with a descriptive method based on content analysis and collecting information method, library documents, and the data collection and measurement is done by taking notes. The analyzed allegorical story in this research is the story of Salámán and Absál narrated by Hunayn ibn Ishaq, Jami, Amin al Sharia Sabzivari, and Renani Isfahani. This present research tries to analyze and evaluate the types of attachment components from the point of view of John Bowlby in the secret story of Salámán and Absál. The most important question in this paper is which of the examples of attachment is more evident in the story of Salámán and Absál?

Discussion & Result

Psychology and literature have a lot in common with each other, the psychological approach to literary topics in interdisciplinary research can lead to a new understanding of the subject. One of these common themes is attachment theory. The attachment theory highlights the important role of the child's early emotional experiences with his caregiver in someone's emotional and cognitive development. Attachment is one of the basic needs in human life. The present research aims to investigate the theoretical foundations of attachment style in the secret story of Salámán and Absál based on the importance of attachment styles in childhood, adolescence, and adulthood. According to the research results, in the story of Salámán and Absál, from Bowlby's point of view, the insecure relationship between parent and child has caused mistrust, difficulty in coordination and sensitivity, and emotional dissatisfaction in romantic relationships in adulthood. The attachment between Salámán and Absál is not limited to the period of infancy and continues in the later stages of Salámán's life and affects the lives of both in adulthood.

conclusion

From the point of view of John Bowlby based on the topics raised in the article, we conclude that in the story of Salámán and Absál, Salaman was caught in an insecure attachment. This causes his depression and anxiety in adulthood. If the main attachment person is not present or the child is separated from her, the child's reactions in s cases are sadness, crying, anger, and actively trying to find the attachment person. Bowlby's theory predicts that attachment to the caregiver will influence the quality of other relationships and social interactions. In Bowlby's view, a safe and positive attachment style relieves tension and anxiety and provides a means of relaxation. Other case results of the current research are as follows:

- In the story of Salámán and Absál, he substitutes Absal as his mother due to the deprivation of motherhood.
- The intense attachment and relationship between the child (Salámán) and the surrogate mother (Absál) turn into a passionate love during adulthood.
- The grief of separation and the anxiety caused by it are so difficult for Salámán and Absál that they both decide to commit suicide in adulthood.
- In the story of Salámán and Absál, emotional attachment continues until adulthood.

- After Absals' death, in this story, the divine sage tries to identify and replace an imaginary character named Zohreh to treat Salaman and improve his neurosis.

In general, attachment styles have a great predictive importance in mental health and the interaction between mother and child continues into adulthood. In this way, all his experiences become his whole life plan. No change can affect the development of a child's personality as much as the child experiences in his family.

Bibliography

- Abbasi Dakani, Parviz (1993) "Love and Woman - Taboo", Fiction Magazine, No. 11, pp. 21-8.[in Persian]
- Ainsworth, *M. D. S.* (1974). Citation for the G. Stanley Hall Award *to*. John Bowlby. Unpublished manuscript.
- Amin al-Sharia Sabzevari, Mirsayd Hasan (1940), Masnavi Salaman and Absal. Tehran. No publisher.[in Persian]
- Amin, Seyyed Hassan (2005) Salaman and Absal, first edition. Tehran: Iranology Encyclopaedia Publications.[in Persian]
- Amirizadeh, Mana (2013) Relationship between personality traits and attachment styles with optimism. [in Persian]Master's thesis. Islamic Azad University, Central Tehran branch. Instructor: Mezhgan Sepah Mansour.[in Persian]
- Bowlby, J. (1969). Attachment and loss: Vol. I. Attachment. New York: Basic Books
- Bowlby, J. (1973). Attachment and loss: separation. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). Attachment and loss: sadness and depression. New York: Basic Books.
- Burke, Laura. E. (2013) Developmental psychology. Translated by Yahya Seyed Mohammadi. Tehran: Arsbaran.
- Babasafari, Ali Asghar (2012) Culture of love stories in Persian literature. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies.[in Persian]
- Cassidy J, Shaver PR.(2008) Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications. New York, London: Guilford; p101-200. [in Persian]
- Corbin, Henry (1987) Hayy bin Yaqzan Avicenna, translated by Seyyed Javad Tabatabai, Tehran: University Publishing Center.[in Persian]
- Dehkhoda, Ali Akbar (1946) Dictionary, Tehran: Parliament and Tehran University Publication.[in Persian]
- Dixon Kennedy, Mike (2006) Encyclopedia of Greek and Roman Mythology, translated by Roghieh Behzadi, first edition. Tehran: Tahori.[in Persian]
- Ebrahimi, Zahra (2019) "Analytical study of attachment styles", Hamadan: Third International Conference on Psychology, Educational Sciences and Social Studies.[in Persian]

359 Abstract

- Eliade, Mircea. (2003). *Myth, dream, secret*, translated by Roya Monajem, third edition, Tehran: Alam.[in Persian]
- Ghazali, Mohammad (1982) *The Alchemy of Happiness*, Edited by Ahmad Aram, Tehran: Ganjineh.[in Persian]
- Grimal, Pierre (1988) *Greek and Roman Mythology*, translated by Ahmad Bahmanesh, Tehran: Amir Kabir.[in Persian]
- Hanin Ibn Ishaq (1919) *The story of Salaman and Absal*, translated by Hanin Ibn Ishaq al-Abadi Man al-Lagheh al-Yoonaniyyah, the first edition of Constantinople: Matabah Al-Jawaib.[in Persian]
- Habibi, Abdul Hai (۱۹۶۴) *A look at Salaman and Absal and its records*. Afghanistan: Anjuman Adabi.[in Persian]
- Jami, Abdurrahman (1994) *Salaman and Absal*, revised and edited by Mohammad Roshan, first dition. Tehran: Asatir Publishing House.[in Persian]
- Jami, Abdurrahman (1997) *Salaman and Absal*, edited by Zahra Mohajeri, first edition. Tehran: Ney Publishing.[in Persian]
- Khorsandi Taskouh, Ali (2008) "Typological diversity in interdisciplinary research and education". *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities*, No. 4, pp. 57-83.[in Persian]
- Mandaripur, Kabri; Haq Ranjbar, Farrokh; Kakavand, Alireza; Sanai Zaker, Baqer (2019) "Relationship between attachment styles with optimism and loneliness in 9-12 year old students of Karaj". *Journal of Health and Psychology*. First period, number 1, spring. pp. 93-110.[in Persian]
- Modares Gharavi, Morteza (2013) "Investigating the relationship between adults' attachment style to parents with tension, anxiety and depression" *Journal of Mental Health*. Number 50. June and July. pp. 194-202.[in Persian]
- Naderi, Jabiballah, Firozadeh Pasha, Narges, Kargar, Fatemeh (2015) "Relationship between attachment style, self-concept and feeling of loneliness among secondary school students" *Journal of Cognitive Psychology and Psychiatry*. No. 2. pp. 1-10.[in Persian]
- Naybinia, Anversadat, Salari, Parveen, Modares Gharavi, Morteza (2018) "Investigating the relationship between adults' attachment to parents and stress, anxiety and depression", *Journal of Mental Health Principles*, Volume 13, Number 2, Summer. pp. 194-202.[in Persian]
- Pardlan, Noushin and Abedi, Mohammadreza and Baghban, Iran, and Nilfroshan, Parisa (2012) "Theoretical foundations of attachment style", Qom: Second International Conference on Management, Entrepreneurship and Economic Development[in Persian]
- Renani Isfahani, Mahmoud Mirza Ali (1709) *Salaman and Absal (Najat al-Salkin)*. Tehran: Tehran University Central Library. Number 15 from the collection number 326.[in Persian]
- Roberts JE, Gotlib IH, Kassel JD.(1996) *Adult attachment security and symptoms of depression: The mediating roles of dysfunctional attitudes and low self-esteem*. *J Pers Soc Psychol*; 59: 981-6.[in Persian]

- Pourhosseini, Abulqasem (1968) "Two narrations of Salaman and Absal according to Khwaja Nasirtosi". Journal of the Faculty of Literature, University of Tehran. No. 16. pp. 323-333.[in Persian]
- Safa, Zabihullah (1984) History of Iranian Literature, Volume 4, Tehran: Ferdous Publications.[in Persian]
- Safarzadeh Khoshabi, Ketayoun, Abu Hamzeh, Elham (2006) John Bowlby and the theory of attachment. Tehran: Danjeh[in Persian]
- Safford SM.(2002) The relationship of attachment style and cognitive style to depression, anxiety and negative affectivity. Ph.D. Dissertation. Temple University, 12-46.[in Persian]
- Sajjadi, Seyyed Ziauddin (1995) Hayy bin Yaqzan and Salaman and Absal, first edition, Tehran: Soroush.[in Persian]
- Sayadkoh, Akbar (2005) Salaman and Absal. Tehran: Ahl Qalam Cultural Institute.[in Persian]
- Shibli, Ahmed (1991) History of Education in Islam, translated by Mohammad Hossein Saket, Islamic Culture Publishing House.[in Persian]
- Sattari, Jalal (1993) An entry on the mystical cryptology of the story of Salaman and Absal. Tehran: Nashmarqas.[in Persian]
- Shoaibi, Fatemeh (2012) Attachment style and social relations. Electronic publication.[in Persian]
- Weiss, R. S. (1994). Learning from strangers: The art and method of qualitative interview studies. New York: The Free Press.
- Zulfiqari, Hassan (2013) One hundred Persian love poems. Tehran: Chakh.[in Persian]
- Zabihnia Emran, Asieh. (2024). An Analysis of Saadi's Works in Light of Nel Noddings' Ethics of Care Theory. Literature and Interdisciplinary Research, 6(11), 163–194.[in Persian]

بررسی مصادیق و مؤلفه‌های دلبستگی در قصهٔ سلامان و ابسال از دیدگاه جان بالبی

آسیه ذبیح‌نیا عمران*

چکیده

جان بالبی (۱۹۰۷-۱۹۹۰ م.) محقق انگلیسی است که به سبب تحقیقاتش در زمینهٔ رشد کودک و نظریهٔ دلبستگی شهرت دارد. دیدگاه وی یکی از مهم‌ترین نظریه‌هایی است که به رابطه والدین (مراقب اصلی یا دایه یا جایگزین مادر) و کودک و پیامد آن در بزرگسالی اشاره دارد. وی دلبستگی را ارتباط روانی پایدار بین دو انسان معنا می‌کند که تا زندگی بزرگسالی ادامه می‌یابد، زیرا رفتار وابستگی منشأ زیستی دارد و اساس پیوندهای عاطفی را تشکیل می‌دهد. دلبستگی کودکی به دوران بزرگسالی تسری می‌یابد و آیندهٔ فرد را رقم می‌زند. منظومهٔ تمثیلی سلامان و ابسال که از آن روایت‌های گوناگونی در دست است، قصهٔ عشق میان سلامان و دایه‌اش ابسال است. در این قصهٔ عرفانی، دلبستگی و پیوند عاطفی عمیقی میان دایه که در حکم مادر است با کودک به وجود می‌آید که در بزرگسالی تبدیل به عشقی پُرسوز و گداز می‌شود. دایه، آنچنان پایگاه ایمن و حس امنیتی را در سلامان ایجاد می‌کند که سلامان با دوری از دایه تصمیم به خودکشی می‌گیرد. در این قصه، دلبستگی دارای مؤلفه‌ای تکامل‌یابنده است که به بقای سلامان مدد می‌رساند. براساس دستاورد تحقیق، در قصه سلامان و ابسال، از دید بالبی، در رابطه نایمن میان والد و کودک موجب بی‌اعتمادی، مشکل در هماهنگی و حساس بودن و نارضایتی هیجانی در روابط عاشقانه در بزرگسالی شده است. دلبستگی میان سلامان و ابسال، فقط به دورهٔ نوزادی محدود نمی‌شود و در مراحل بعدی زندگی سلامان تداوم دارد و زندگی هر دو را در بزرگسالی تحت تاثیر قرار می‌دهد.

* استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکدهٔ ادبیات و زبان‌های خارجه، دانشگاه پیام نور، تهران،
zabihnia@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۲۲

کلیدواژه‌ها: جان بالبی، نظریه دلبستگی، سلامان و ابدال، وابستگی، روابط مادر و کودک.

۱. مقدمه

پژوهش‌های بین‌رشته‌ای نوعی تحقیق در جوف رشته‌های گوناگون است. به عبارت دیگر، یک حوزه پژوهش‌های بین‌رشته‌ای، عبارت است از «تلفیق دانش، روش و تجارب دو یا چند حوزه علمی و تخصصی برای شناخت و حل یک مسئله پیچیده یا معضل اجتماعی چندوجهی» (خورسندی طاسکوه، ۱۳۸۸: ۵۷). روانشناسی و ادبیات با یکدیگر اشتراک موضوعی فراوانی دارند. در تحقیق‌های بین‌رشته‌ای، رویکرد روان‌شناختی به مباحث ادبی، می‌تواند منتهی به درک و شناخت تازه‌ای نسبت به موضوع شود. یکی از این مضامین مشترک میان روان‌شناسی و ادبیات، نظریه دلبستگی است. نظریه دلبستگی اهمیت نقش تجارت هیجانی اولیه کودک با مراقب خود را در رشد هیجانی و شناختی فرد برجسته می‌سازد. نظریه دلبستگی براین باور است «که دلبستگی، پیوندی جهان‌شمول است و در تمام انسان‌ها وجود دارد. بدین ترتیب انسان‌ها تحت تأثیر پیوندهای دلبستگی‌شان (Attachment bonds) هستند» (بالبی، ۱۳۹۹: ۳۲).

روابط دلبستگی نقش مهمی در احساس امنیت ما دارند. «برای کودکان، این رابطه ابتدا با والدین برقرار می‌شود در بزرگسالی بایک زوج برقرار می‌شود» (Weiss, 1994:180). داشتن دلبستگی در زندگی بشر یکی از نیازهای اساسی است و با توجه به اهمیت سبک‌های دلبستگی در کودکی و نوجوانی و بزرگسالی، هدف پژوهش حاضر بررسی مبانی نظری سبک دلبستگی در قصه رمزی سلامان و ابدال است.

روش تحقیق در این مقاله توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری قصه سلامان و ابدال حنین بن اسحاق، جامی، امین الشریعه سبزواری و رنانی اصفهانی است. پژوهش حاضر می‌کوشد تا انواع مؤلفه‌های دلبستگی را از دیدگاه جان بالبی در قصه رمزی سلامان و ابدال مورد تحلیل و ارزیابی قرار دهد. مهم‌ترین سوالی که در بطن مقاله به آن پاسخ داده می‌شود این است که در قصه سلامان و ابدال کدام یک از مصادیق دلبستگی نمود بیشتری دارد؟

۱.۱ سابقه و پیشینه تحقیق

برخی از آثار منتشر شده در زمینه جان بالبی و نظریه دلبستگی به شرح زیر است:

بررسی مصادیق و مؤلفه‌های دل‌بستگی ... (آسیه ذبیح‌نیا عمران) ۳۶۳

صفرزاده خوشابی و ابوحزمه (۱۳۸۶) کتابی با عنوان «جان‌بالی و نظریه دل‌بستگی» توسط نشر دانش منتشر کردند. کتاب حاضر، دفتری از یک مجموعه ۱۲۰ جلدی است که روانشناسان، عصب‌شناسان، روانپزشکان و مربیان بزرگ جهان را معرفی می‌کند. فصل اول کتاب به شرح دوران کودکی، تحصیل و سبک تربیتی و تاثیر آن بر شخصیت و دیدگاه بالبی و فصل دوم به زمینه‌های شکل‌گیری نظریه دل‌بستگی و مبانی علمی آن اختصاص یافته است. تشریح عوامل موثر بر دل‌بستگی و مراحل و اهمیت آن به‌ویژه در ۲ سال اول زندگی کودک، انواع سبک‌های دل‌بستگی، تاثیر آن در انتخاب همسر و نشانه‌های دل‌بستگی ایمن و تاثیر والدین بخصوص مادران از جمله مباحث جذاب دیگری است که نظر خواننده علاقمند را خود جلب می‌کند.

نایی‌نیا، سالاری و مدرس غروی (۱۳۹۰) مقاله‌ای با عنوان «بررسی ارتباط دل‌بستگی بالغین به والدین با تنش، اضطراب و افسردگی» در نشریه اصول بهداشت روانی چاپ کردند. براساس یافته‌های مقاله فوق، تنش، اضطراب و افسردگی، ارتباط منفی با سبک دل‌بستگی ایمن به والدین دارد که در مورد افسردگی با دل‌بستگی ایمن به پدر و مادر و تنش با دل‌بستگی ایمن به مادر معنی‌دار گردید و هر سه مؤلفه، ارتباطی مثبت و معنی‌دار با سبک دل‌بستگی سرد به پدر و مادر دارند.

مدرس غروی (۱۳۹۰) مقاله‌ای با عنوان «بررسی ارتباط سبک دل‌بستگی بالغین به والدین با تنش، اضطراب و افسردگی» در مجله بهداشت روانی چاپ کرد. براساس یافته‌های تحقیق، تنش، اضطراب و افسردگی، ارتباط منفی با سبک دل‌بستگی ایمن به والدین دارد که در مورد افسردگی با دل‌بستگی ایمن به پدر و مادر و تنش با دل‌بستگی ایمن به مادر معنی‌دار گردید و هر سه مؤلفه، ارتباطی مثبت و معنی‌دار با سبک دل‌بستگی سرد به پدر و مادر دارند. معدنی‌پور، حق رنجبر، کاکاوند و ثنایی‌ذاکر (۱۳۹۰) «مقاله‌ای با عنوان رابطه سبک‌های دل‌بستگی با خوش‌بینی و احساس تنهایی در دانش‌آموزان ۹-۱۲ ساله شهر کرج» در مجله سلامت و روان‌شناسی چاپ کردند. براساس یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان نتیجه گرفت که سبک دل‌بستگی و کیفیت آن یک عامل بسیار مهم در رشد کودک و در زندگی آینده او است و کیفیت سبک دل‌بستگی و به دنبال آن الگوهای کارکرد درونی به یک بخش تثبیت شده و فراگیر در شخصیت کودک تبدیل می‌شوند.

پردلان، عابدی، باغبان و نیلفروشان (۱۳۹۲) مقاله‌ای با عنوان «مبانی نظری سبک دل‌بستگی» در دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، کارآفرینی و توسعه اقتصادی ارائه

کردند. مقاله فوق به بررسی تعریف سبک دل‌بستگی، دل‌بستگی در کودکی و نوجوانی و بزرگسالی، ابعاد دل‌بستگی، تفاوت‌های فردی در کیفیت دل‌بستگی می‌پردازد.

امیری زاده (۱۳۹۳) پایان‌نامه‌ای با عنوان «رابطه ویژگی‌های شخصیتی و سبک‌های دل‌بستگی با خوش بینی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی ارائه کرد. براساس یافته‌های پژوهش بین ویژگی‌های شخصیتی برون‌گرایی و سازش‌پذیری، با خوش بینی در بین دانشجویان رابطه مثبت و همسو وجود دارد. بین روان‌آورده خوبی و پذیرا بودن نسبت به تجربه و سبک دل‌بستگی دوسوگرا با خوش بینی در بین دانشجویان رابطه منفی و معکوس وجود دارد. ویژگی‌های شخصیت و سبک‌های دل‌بستگی قادر به پیش بینی خوش بینی دانشجویان بودند. پس در نتیجه ویژگی‌های شخصیتی و سبک‌های دل‌بستگی در میزان خوش بینی دانشجویان نقش مهمی دارند.

نادری، فیروززاده پاشا و کارگر (۱۳۹۵) مقاله‌ای با عنوان «رابطه بین سبک دل‌بستگی، خودپنداره و احساس تنهایی در میان دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم» در مجله روان‌شناسی و روانپزشکی شناخت چاپ کردند. نتایج پژوهش نشان داد که بین سبک دل‌بستگی و احساس رابطه معنا دار وجود دارد. بین سبک دل‌بستگی و خودپنداره رابطه معنا دار وجود ندارد. بین خودپنداره و احساس تنهایی رابطه معکوس معنا دار وجود دارد. سبک دل‌بستگی نسبت به خودپنداره پیش بینی کننده قوی‌تری برای احساس تنهایی است.

ابراهیمی (۱۳۹۹) مقاله‌ای با عنوان «بررسی تحلیلی سبک‌های دل‌بستگی» در سومین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی ارائه داد. براساس دستاورد مقاله فوق، انسان‌ها همانند بسیاری از موجودات زنده یک سیستم بیولوژیکی دل‌بستگی دارد که به محض رویارویی با خطرات داخلی و خارجی فعال می‌شود.

همان‌گونه که از عناوین پژوهش‌های فوق مشهود است، تاکنون نظریه دل‌بستگی در ادبیات کار نشده است و مقاله حاضر می‌تواند فتح بایی در این زمینه باشد. در ضمن، برخی از آثار منتشر شده درباره قصه رمزی سلمان و ابدال عبارت است از:

باباصفیری (۱۳۹۲) در کتابی با عنوان «فرهنگ داستان‌های عاشقانه» به معرفی کوتاه‌نه روایت سلمان و ابدال پرداخته است.

ذوالفقاری (۱۳۹۲) در کتاب «یکصد منظومه عاشقانه فارسی» به معرفی مجمل چهارده روایت سلمان و ابدال می‌پردازد.

بررسی مصادیق و مؤلفه‌های دلبستگی ... (آسیه ذبیح‌نیا عمران) ۳۶۵

حیبی (۱۳۴۳) در کتاب «نگاهی به سلمان و ابدال و سوابق آن» که توسط انجمن ادبی افغانستان چاپ شد، به بررسی سیرِ قصهٔ سلمان و ابدال تاجامی پرداخته‌است. پورحسینی (۱۳۴۷) در مقاله‌ای با عنوان «دو روایت سلمان و ابدال از نظر خواجه نصیرتوسی» که در مجله دانشکدهٔ ادبیات دانشگاه تهران چاپ شد، به بررسی دو قصهٔ منسوب به سلمان و ابدال-از ابن سینا و حنین بن اسحاق-از دیدگاه خواجه نصیر پرداخته‌است.

ستاری (۱۳۷۲) در کتابی با عنوان «مدخلی بر رمزشناسی عرفانی قصه سلمان و ابدال» به تفسیر نمادهای عرفانی این به ویژه در روایت ابن سینا و جامی پرداخته‌است. تاکنون آثاری که در زمینهٔ قصهٔ رمزی سلمان و ابدال منتشر شد، بیشتر بر جنبهٔ رمزی، نمادشناسی، عرفان و سیر تاریخی روایت تأکید کرده‌اند. پس با توجه به پژوهش بین‌رشته‌ای می‌توان از دیدگاه جدیدی قصه سلمان و ابدال را واکاوی و مطالعه کرد.

۲. مفاهیم نظری تحقیق

۱.۲ جان بالبی و نظریهٔ دلبستگی

جان بالبی (John Bowlby) (۱۹۰۷-۱۹۹۰ م.) روان‌شناس، روان‌پزشک و روان‌کاو انگلیسی است. وی معتقد بود که دلبستگی‌های دوران کودکی نقش مهمی را در رشد و عملکردهای ذهنی مراحل بعدی زندگی فرد ایفا می‌کنند. نوزادان و کودکان خردسال باید با مادرانشان (یا جانشین دائمی مادر؛ فردی که به طور پیوسته نقش مادری را برای او ایفا می‌کند) یک رابطه گرم، صمیمی و دائمی داشته باشند تا هر دوی آنها بتوانند حس رضایت و لذت را در این رابطه تجربه کنند. بر اساس نظریه بالبی، دلبستگی برای تکوین شخصیت و روابط بهنجار ضروری بوده و پایه‌ای برای سلامت روانی است. براساس نظر بالبی «نگارهٔ اصلی و اولی دلبستگی غالباً مادر است» (Bowlby, 1969: 54) بالبی معتقد بود که کودکان با یک گرایش زیستی از پیش برنامه‌ریزی شده برای جست‌وجوی چهره دلبستگی خود و حفظ رابطه نزدیک با آنها متولد می‌شوند. این امر توجه، محبت و آرامش را برای آنها به ارمغان آورده و به بقای کودک نیز کمک می‌کند. رابطه نزدیک با مراقب، ضمن رفع نیازهای کودک، وی را از خطرات محیطی حفظ می‌کند. موضوع اصلی نظریه دلبستگی بالبی این است که مادرانی که در دسترس کودک خود بوده و به نیازهای نوزادانشان پاسخ می‌دهند، احساس

امنیت را برای فرزندان‌شان ایجاد می‌کنند. کودک می‌داند که مراقب او قابل اعتماد است و برای او به عنوان یک پایگاه امن برای کشف جهان عمل می‌کند. به نظر بالبی، دلبستگی به معنای پیوند عاطفی است که در کودکی، بین کودک و مراقب اصلی وی شکل می‌گیرد و این دلبستگی بر رشد اجتماعی و احساس کودک در کل زندگی تاثیرگذار است (Bowlby, 1980: 123). براساس نظریه دلبستگی بالبی، کودکانی که مراقبت کننده را حساس، پاسخ‌ده و قابل دسترس می‌یابند، به دلیل برخورداری از عواطف دیگران، خود را ارزشمند دانسته و این توقع را به مشارکت کنندگان اجتماعی دیگر گسترش می‌دهند. در مقابل، کودکی که مراقبت کننده را غیرقابل دسترس، غیرقابل پیش بینی، و غیر پاسخ‌ده در می‌یابد، این انتظار را شکل می‌دهد که دیگران نیز قابل اعتماد و قابل دسترس نیستند. نظریه پرداز اصلی دلبستگی، جان بالبی، براساس مشاهده ویژگی‌های روابط مادر-کودک در موقعیت‌های مختلف به این نتیجه رسید که پیوندهای مادر(مراقب)-کودک مسئول تنظیم تجربه‌های عاطفی و رفتاری کودک هستند (Bowlby, 1973: 116). چون اساس و بنیان سبک‌های دلبستگی در دوران شیرخوارگی شکل می‌گیرد و نیز نوع سبک دلبستگی افراد در شخصیت و زندگی بزرگسالی آن‌ها تاثیر می‌گذارد؛ بنابراین به‌والدین به‌ویژه مادران توصیه می‌شود که الگوی پرورش فرزند به‌صورت دلبسته ایمن را آموزش ببینند یا یاد بگیرند تا فرزندان خود را به‌صورت دلبسته ایمن پرورش دهند.

۲.۲ قصه سلامان و ابسال

شاید در میان قصه‌های رمزی ادب فارسی، کمتر داستانی از نظر تعدد و تنوع دریافت و تفسیر و در عین حال روایات متکثر به‌روایات قصه «سلامان و ابسال» برسد. خواجه نصیرطوسی، پس از کندوکاوهای بسیار به‌روایات‌های مختلفی از «سلامان و ابسال» -که به‌استناد لغت‌نامه دهخدا منبعی یونانی و به‌تعبیری یهودی دارد- (دهخدا، ۱۳۲۵: ذیل سلامان و ابسال) دست یافته است.

قصه سلامان و ابسال را نخستین بار حنین ابن اسحاق عبادی (۱۹۴-۲۶۰ق.)، مترجم معروف در قرن سوم هجری (نهم میلادی) از یونانی به عربی ترجمه کرد. (مهاجری، ۱۳۷۶: ۳۱ مقدمه کتاب). متن قصه سلامان و ابسال وی فاقد هرگونه شرح و تفسیر و تأویل است و در سال ۱۸۸۱م. در قسطنطنیه (استانبول) و ۱۹۰۸ در قاهره به چاپ رسید. (شبللی، ۱۳۷۰: ۸۹). «به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران درباره اینکه اصل قصه سلامان و ابسال یونانی است

بررسی مصادیق و مؤلفه‌های دلستگی ... (آسیه ذیح‌نیا عمران) ۳۶۷

تردیدی وجود ندارد» (صیادکوه ۱۳۸۴: ۱۴). چنین متنی در یونان وجود ندارد و خود یونانیان از وجود چنین داستانی اظهار بی‌اطلاعی می‌کنند. هانری کربن می‌گوید:

دست نوشته‌های آن به زبان یونانی از بین رفته است ... در این متن، اشاره و سمبولیسم کیمیاگری عملی را بر مراحل تغییرات عارفانه می‌توان مشاهده کرد... در آن روزگار، هدف از کیمیاگری همانا نشان دادن مراحل گذرانسان از ماده به معنا (جسم به روح) بوده است^۱ ... (کربن، ۱۳۶۶: ۸).

روایت دیگر، قصه دو برادر به نام‌های سلامان و ابدال است که در این روایت، همسر «سلامان» در عشقی ممنوعه دل‌باخته «ابدال» می‌شود و قصد اغوای او را دارد. ابدال به خواسته او تن در نمی‌دهد و سرانجام با مکر همین زن کشته می‌شود. خواجه نصیر همین روایت را مورد نظر ابن سینا دانسته و به تأویل آن دست زده است. از نظر تاریخی، پس از ابن سینا، «ابن طفیل» قصه سلامان و ابدال را در ضمن قصه رمزی دیگری به نام «حی بن یقظان» نوشت.^۲ اوج تفسیرها و قرائت‌هایی متعدد از «سلامان و ابدال» به قرن هفتم هجری می‌رسد و این امری است که حداقل از سه منظر طبیعی می‌نماید: نخست در خصیصه ذاتی و سرشت نهادی «رمز» نهفته است و آنرا مهبای پایان‌ناپذیری معنا و دریافت‌های گاه متعارض و متناظر در زنجیره فهم مخاطبان در سیر در زمانی می‌کند. دوم آنکه ژرف ساخت غالب این قصه‌ها تأثر از ضمیر ناخودآگاه بشر و مایه گیری از ظرفیت‌های روایات اسطوره‌ای را نشان می‌دهد که همین عجب شدن یا درآمیختگی موجبات تکرارپذیری و استمرار آن را باعث شده است؛ چراکه ماهیت اسطوره‌ها به قول الیاده همین «تکرارپذیری و سرمشق شدن است» (الیاده، ۱۳۸۲: ۲۳). سوم، ظرفیت یا اوضاع تاریخی قرن هفتم و گرایش به منظومه‌سرایبی به‌ویژه منظومه‌های عرفانی و رمزی است. تداوم همین رویکرد رمزناکانه- که به نوعی به تدریج پس از غلبه نگرش صوفی‌گری و عرفان‌گرایی در پهنه ادب فارسی نمودار گشته بود- تا بدان‌جا ادامه یافت که نورالدین عبدالرحمن جامی (۸۱۷-۸۹۸ ه.ق) (صفا، ۱۳۶۳: ۴/۹۶۴) که به تعبیری خاتم‌الشعرا ادب کلاسیک فارسی لقب گرفت و از نظر علم و دانش به خصوص معارف عرفانی در قرن نهم کم‌نظیر بود- به فکر نقل قرائتی دیگرگونه از قصه «سلامان و ابدال» در دومین اورنگ از هفت اورنگ خویش افتاد و به‌عرضه تفسیر و تأویلی مطابق مشرب ذوقی و عرفانی خویش متمایل گشت. روایتی منظوم که گویا برای نخستین بار از چنین روایتی انجام شده بود. با این ویژگی که تفسیر جامی و رمزگشایی‌های او از «سلامان و ابدال» تلفیقی از رویکرد عرفای ماقبل و

نگرش فلسفی خواجه نصیر طوسی به نظر می‌رسد؛ اما آنچه نگارنده را به‌تمرکز و بازخوانی روایت سلامان و ابسال کرده، مطابقه‌هایی است که میان قصه «سلامان و ابسال» با برخی مصادیق و خصایص نظریه دلبستگی جان بالبی در آن مشاهده می‌گردد که تلاش می‌شود در این جستار به این مهم اشاره گردد.

۳. بررسی دلبستگی در قصه سلامان و ابسال

برخی از مصادیق و مؤلفه‌های دلبستگی در قصه سلامان و ابسال عبارت‌است از:

۱.۳ محرومیت مادری (Maternal deprivation)

جان بالبی معتقد بود که مادر اصلی‌ترین مراقب است و این مراقبت باید به صورت مستمر ادامه یابد. از دید وی «عشق مادری در دوره نوزادی و کودکی برای سلامت روانی همانند ویتامین‌ها و پروتئین‌ها برای سلامت جسمانی ضروری است» (بالبی، ۱۳۹۹: ۶۲) او قصد داشت با استفاده از اصطلاح «محرومیت مادرانه»، به جدایی از شخصی که به او دلبستگی ایجاد شده، از دست دادن چنین شخصی و همچنین شکست در ایجاد و توسعه هر شکل دیگری از دلبستگی (مثلاً با فرد دیگر) اشاره کند. دلبستگی عبارت است از پیوندهای عمیقی که با افراد خاصی در زندگی خود برقرار می‌کنیم، طوری که باعث می‌شود وقتی با آن‌ها تعامل می‌کنیم احساس شغف و نشاط کرده و به‌هنگام استرس از این که آن‌ها را در کنار خود داریم احساس آرامش کنیم. «نوباوگان در پایان سال اول زندگی به افراد آشنایی که نیازهای جسمانی و تحریکی آن‌ها را فراهم کرده اند، دلبسته می‌شوند» (برک، ۱۳۸۳: ۵۰).

بالبی مدعی بود که «داشتن رابطه‌ای گرم، صمیمی و مداوم بین مادر یا مراقب (care give) کودک، یا جانشین دایمی مادر امری حیاتی است» (بالبی، ۱۳۹۹: ۶۲). در قصه سلامان و ابسال آمده که سلامان از داشتن مادر و حمایت مادری محروم است، زیرا پدرش از معاشرت با زنان تبری می‌جست. به نظر می‌رسد منشاء تمامی مشکل‌های سلامان در بزرگسالی از محرومیت مادری نشأت می‌گیرد. حنین ابن اسحاق نقل می‌کند: شاه هرمانوس (Hermes)^۳ بر سرزمین‌های روم، یونان و مصر سلطنت می‌کرد و از نداشتن وارث و جانشین برای تاج و تخت خود نگران بود، زیرا این پادشاه، معاشرت با زنان را مکروه می‌دانست و علاقه‌ای به‌مباشرت با ایشان نداشت؛ لذا پیرمرتاض اقلیقولاس (Aqliqulas)

حکیم الهی بر آن شد تا با تلقیح مصنوعی در خارج از رحم زن به پروریدن طفلی از صلب شاه دست زند.

سلامان محتاج دایه‌ای برای تغذیه و شیر دادن بود. زنی هیجده ساله به نام اِسال را اجیر کردند. وقتی سلامان را از شیر واگرفتند، پادشاه خواست او را از دایه اش جدا کند، اما چون سلامان به این دایه خوی گرفته بود، از فراق او بی‌تابی می‌کرد و پادشاه اجازه داد که اِسال تا سن بلوغ سلامان با او بماند. هنگامی که سلامان به سن بلوغ رسید، محبتش نسبت به دایه سابق به عشق مجازی و میل شهوانی تبدیل شد، به اندازه‌ای که برای صرف وقت با اِسال از حضور در محضر پادشاه طفره می‌رفت و از وظایف مهم‌تری که پدر به او محول می‌کرد، غافل می‌ماند. پادشاه، سلامان را مورد خطاب و عتاب و سرزنش و نکوهش قرار داد و از مکر زنان و شرّ ایشان او را هشدار داد. سلامان در عالم التهاب و اشتعال عشق مجازی، به اندرز پادشاه اعتنایی نکرد. اِسال، سلامان را هشدار داد که این موهومات و باطیل را باور نکند و فریب این مواعید دروغ‌آمیز را نخورد و بداند که او (اِسال) همه‌گونه در خدمت او و آماده‌کام‌بخشی به اوست و او (سلامان) باید عزم خود را جزم کند و به پادشاه بگوید که ما هر دو یک‌دیگر را دوست می‌داریم و دست از هم‌دیگر بر نمی‌داریم. (حنین بن اسحاق، ۱۲۹۸: تلخیص از ۱۱۲-۱۱۹). در قصه سلامان و اِسال، سلامان، دایه خویش را به‌عنوان جزو وجودی خویش پذیرفته‌است. ما در ارتباط متقابل، «دیگران را نه به‌عنوان فرد، بلکه به‌عنوان جزو وجودی با بُعدی از خویش می‌پذیریم.» (ذبیح‌نیا عمران، ۱۴۰۳: ۱۷۳)

۲.۳ نظریه دل‌بستگی و روابط عاشقانه

بالبی در نظریه دل‌بستگی خود به فرضیه فروید اشاره می‌کند که رابطه نوزاد-والد نمونه‌ای نخستین برای روابط عاشقانه بعدی در بزرگسالی است. به عقیده بالبی، سبک‌های دل‌بستگی اولیه ما در دوران کودکی و از طریق رابطه کودک - پرستار شکل می‌گیرد. روابط دل‌بستگی نقش بسیار مهمی در احساس امنیت ما دارند برای کودکان، این رابطه ابتدا با والدین برقرار می‌شود و در بزرگسالان با یک زوج برقرار می‌شود. (شعیمی، ۱۳۹۲: ۱۱). بالبی معتقد است که کیفیت و الگوی دل‌بستگی در روابط عاشقانه بزرگسالی ممکن است شبیه الگوی دل‌بستگی فرد در رابطه با والدش باشد، از این‌روی دل‌بستگی‌های دوران کودکی شخص بر روابط عاشقانه بزرگسالی اش تاثیر می‌گذارد. بنابراین تداوم الگوهای اولیه در دوره‌های

بعدی به دو روش تبیین گردد؛ اول اینکه انتظار می‌رود یک رابطه با ثبات بین کودک و مراقب بوجود بیاید که تا بزرگسالی ثابت باقی می‌ماند. دوم اینکه رشد مدل‌های ذهنی یا ابزار دلبستگی که خارج از آگاهی فرد اتفاق می‌افتد می‌تواند رفتارها، افکار و احساسات او را در موقعیت‌های عاشقانه بعدی راهنمایی و هدایت نماید. (همان: ۱۲).

در قصه سلامان و ابدال پیوند میان دایه که جایگزین مادر است، به‌حدی در بزرگسالی سلامان تأثیرگذار است که وی عاشقِ مادرخواندهٔ خویش می‌شود. البته لازم به یادآوری است که مادرخواندهٔ نیز به‌شدت عاشقِ فرزندخواندهٔ خویش است.

صبح و شامش روی در خود داشتی   یک دَمش غافل زخود نگذاشتی

(جامی، ۱۳۷۳: ۶۷)

مادرخوانده و فرزند هر دو عاشق یکدیگرند:

هر دو زان رو عاشق یکدیگرند   جز به جبر از صحبت هم نگذرند

(سجادی، ۱۳۷۴: ۲۴۶)

سلامان عاشق دایهٔ خود (به‌مثابهٔ مادر) می‌شود. شرح آن در روایت جامی به شرح زیر است:

برای سلامان دایه‌ای زیبارو به نام ابدال تعیین می‌شود. سلامان از شیر ابدال می‌نوشد و بزرگ می‌شود، ولی ابدال از همان نگاه و برخورد اول عاشقش می‌شود. ابدال شب و روز عاشقانه سلامان را پرورش می‌دهد تا اینکه سلامان چهارده ساله شد:

کردی اینسان خدمتش بیگاه و گه   تا شدش سال جوانی چارده

چارده بودش به خوبی ماهرو   سال او هم چارده چون ماه او

پایه حسنش بسی بالا گرفت   در همه دل‌ها هوایش جا گرفت

(جامی، ۱۳۷۳: ۲۱۵)

جامی در وصف خصوصیات ظاهری و توانمندی‌های جسمی و خلاقیت‌های هنری سلامان از آن‌چه که یک انسان کامل باید بهره‌مند باشد سخن می‌راند که این کمالات آتش عشق را در ابدال شعله‌ورتر می‌کند. البته ابدال نیز با عشوه‌گری دل می‌رُیاید:

شاهدی پر عشوه بود ابدال نیز   کم نه ز اسباب جمالش هیچ چیز

بررسی مصادیق و مؤلفه‌های دل‌بستگی ... (آسیه ذبیح‌نیا عمران) ۳۷۱

با سلامان عرض خوبی ساز کرد شیوه جولانگری آغاز کرد

(همان: ۲۲۱)

از دید جامی، سلامان، جذب ظواهر زیبای ابدال می‌شود:

چون سلامان با همه حلم و وقار کرد در وی عشوه ابدال کار
در دل از مژگان او خارش خلیلد و ز کمند زلف او مارش گزید

(همان: ۲۲۳)

به نظر بالبی رابطه نایمن موجب بی‌اعتمادی، مشکل در هماهنگی و حساس‌بودن و نارضایتی هیجانی در روابط عاشقانه بزرگسالی می‌شود. بالبی معتقد است دل‌بستگی این‌که در رابطه والد و کودک به رابطه عاشقانه بزرگسالی فرد انتقال می‌یابد و می‌تواند بر رفتار، شناخت و هیجانات، در هر زمانی از زندگی، از نوزادی تا بزرگسالی تاثیر بگذارد. (شعیبی، ۱۳۹۲: ۱۲) در قصه سلامان و ابدال نیز رابطه نایمن میان والد و کودک منتهی به رابطه عاشقانه در بزرگسالی شده است. در واقع یک رابطه دل‌بسته ایمن می‌تواند عملکرد و شایستگی را در روابط بین فردی تسهیل کند.

۳.۳ اضطراب و سوگواری جدایی

از دید بالبی، دل‌بستگی کودکی در ایام بزرگسالی، در روابط، به طور ارادی و داوطلبانه و یا به طور کامل قطع نمی‌شود و هر گونه خللی در یک رابطه دل‌بستگی دردناک است و موجب سوگواری در فرد می‌گردد. بر این اساس، امنیت را می‌توان به عنوان هسته نظام دل‌بستگی در روابط دل‌بستگی بزرگسالی توصیف نمود که عبارت است از یک رابطه امن با فردی که به او احساس دل‌بستگی می‌کنیم و به ما پاسخ می‌دهد و موجب اعتماد به نفس در ما می‌شود. (شعیبی، ۱۳۹۲: ۱۲) مهم‌ترین ویژگی روابط دل‌بسته، احساس امنیت و تعلق است به طوری که فرد، دیگر احساس تنهایی و ناراحتی نکند. (همان: ۱۳).

اندوه جدایی آنقدر برای سلامان و ابدال دشوار است که آن دو تصمیم به خودکشی می‌گیرند. تصمیم دو جانبه سلامان و ابدال در غرق کردن خود در دریا (در روایت حنین بن اسحاق) یا سوزاندن خود در آتش (در روایت جامی) است. در سلامان و ابدال بعد از این که خود را از رسیدن به وصال یک دیگر ناتوان می‌یابند، ادامه این زندگی دردناک را

برنتابیده و برای نجات از این رنج بی‌امان به زندگی خود با غرق یا حرق پایان می‌دهند. سلامان و ابسال که چاره‌ای ندارند تصمیم به خودکشی می‌گیرند:

چون سلامان آن نصیحت‌ها شنید   جامه آسودگی بر خود درید
خاطرش از زندگانی تنگ شد   سوی نابود خودش آهنگ شد

(جامی، ۱۳۷۳: ۱۳۱)

چون حیات مرد نی در خور بود   مردگی از زندگی خوش‌تر بود

(همان: ۲۳۷)

پس دست در دست ابسال، شادمانه و پایکوبان خود را در درون خرمنی از آتش می‌افکنند:

جمع شد زان پشته‌ها کوهی بلند   آتشی در پشته کوه افکنند
هر دو از دیدار آتش خوش شدند   دست هم بگرفته در آتش شدند

(همان: ۲۳۸)

اما شاه سلامان را نجات داد و ابسال را به حال خود وا گذاشت تا بسوزد. این واقعه، یکی از رویدادهای مهم و یکی از نقطه‌های اوج قصه سلامان و ابسال است.

شهریار پیر که مرگ فرزند را سخت ناخوش می‌شمارد و از لحظه نخست به صورتی مخفی ناظر فراهم شدن زمینه‌های خودسوزی عاشق و معشوق است، این بار همت می‌گمارد تا در کنار مرگ ابسال، زندگی فرزندش - سلامان - را نجات دهد و بدین کار موفق می‌شود. برای شهریار سلامان هم چون زری است که ناخالصی همراه دارد. آزمون آتش - در ادبیات کهن این بوم و بر محک تشخیص پاکی و ناپاکی است - سبب می‌شود تا آن ناخالصی‌ها از این زر ناب جدا گردد و شاهزاده به اخلاصی که بایستنی است، روی کند. برای شهریار، نجات فرزند به معنای رستن او از بیماری تعلقات هوس و نقطه آغازی عزیمت به عشق حقیقی است که در آن شائبه آلودگی و تشویق ناپاکی نیست. (عباسی، ۱۳۷۲: ۱۸)

بعد از آن، سلامان در هجر معشوق بی‌تابی بسیار کرد:

کاش چون آتش همی افروختم   توهمی ماندی و من می‌سوختم

بررسی مصادیق و مؤلفه‌های دل‌بستگی ... (آسیه ذبیح‌نیا عمران) ۳۷۳

سوختی تو، من بماندم این چه بود   این بدآیین با من مسکین چه بود؟
کاشکی من نیز با تو بودمی   باتو راه نیستی پی‌بودمی

(صیادکوه، ۱۳۸۴: ۹۲)

فقدان حضور ابدال برای سلامان دردناک است و وی را آشفته و بیمار می‌سازد.

سوخت ابدال و سلامان از غمش   کرده وقتِ خویش وقفِ ماتمش
نی‌توان ابدال را آورد باز   نی‌سلامان راتوان شد چاره ساز

(همان: ۹۳)

جان بالبی، نظریهٔ دل‌بستگی و فقدان را در کتابی با همین عنوان منتشر کرد. وی معتقد بود که دل‌بستگی به طور مستقیم با اضطراب و افسردگی مرتبط است. از دید او، سبک‌های دل‌بستگی نایمن در شرایط تنش‌زا، اضطراب و افسردگی است و پیامد روان‌شناختی سبک دل‌بستگی ایمن در چنین شرایطی، آرامش روانی است (Roberts et al, 1996: 59) در توجیه رابطهٔ سبک دل‌بستگی و سلامت روان باید اشاره کرد که پیامد فرآیند دل‌بستگی ایمن، ایجاد احساس ایمنی در فرد است و پیامد دل‌بستگی‌های نایمن، ایجاد ترس و وحشت در فرد است. (Cassidy J, Shaver, 2008: 101).

سلامان پس از رسیدن به سن بلوغ، شیفتهٔ ابدال شد و چون پادشاه او را به رها کردن معشوقه فرمان داد، سلامان با معشوقه از مملکت فرار کرد و بی‌زاد و توشه به بیشه‌ای پناه برد. شاه با آینه جهان‌نمای خود او را پیدا کرد و به قدرت تسخیر، او را از رسیدن به وصال ابدال مانع شد:

برسلامان قوت همت گماشت   تا ز ابدالش بکلی بازداشت

(جامی، ۱۳۷۳: ۱۳۰)

بارها با خویش اندیشیده ام   در خلاصی زین بلا پیچیده ام

(همان: ۲۲۷)

بالبی سه مرحله را در به وجود آمدن اضطراب جدایی در نظر گرفت:

مرحله اول «اعتراض» (protest) است: کودکان زمانی که مراقبان در دست‌رسان نیست، گریه می‌کنند، در برابر آرام شدن توسط دیگران مقاومت می‌کنند و سپس به جست و جوی مراقبشان می‌پردازند. سلامان در فراق دایه (جایگزین مادر) ناله و بی‌تابی می‌کند:

لیک چون یادم از آن ماه آمدست   جان من در ناله و آه آمدست
تا فتاده چشم من بر روی او   کرده ام روی از دو عالم سوی او
در تماشای رخ آن دل پسند   نه نصیحت مانده بر یادم نه پند

(همان: ۲۲۷)

مرحله دوم «ناامیدی» است: پس از طی مرحله اول در صورت ادامه یافتن جدایی، ساکت، غمگین، منفعل، گوشه گیر و بیحال می‌شوند طوری که به نظر می‌رسد که در یک حالت عمیق سوگواری (mourning) هستند.

در قصه سلامان و ابدال به روایت حنین بن اسحاق در این باره آمده است: چون پادشاه بدین گونه دانست که سلامان قادر به جدایی از ابدال - دایه دیروز و معشوقه امروز خویش - نیست، به فکر سر به نیست کردن ابدال افتاد و به این منظور با حکیمان به مشورت نشست. هنگامی خبر رایزنی پادشاه درباره نابود کردن ابدال به گوش سلامان رسید، او آن خبر را به ابدال برد و در نتیجه مشاورت، عزم عاشق و معشوق بر این جزم شد که از مملکت فرار کنند و به آن سوی دریای مغرب بگریزند تا از تیررس پادشاه در امان باشند. لذا شبانه از شهر گریختند تا از راه دریا به کشوری دیگر فرار کنند. چون خبر فرار سلامان و ابدال به پادشاه رسید، شاه با استفاده از نی لیک جادویی خود که با طلسمات غریب - هم چون جام جهان‌نمای کیخسرو یا آینه اسکندر - تمام هفت اقلیم عالم را از هفت سوراخ خود به شاه نشان می‌داد، محل اختفای سلامان و ابدال را پیدا کرد که در بدترین حالت‌ها از همه نعمت‌ها محروم بودند. پادشاه بر حال ایشان رقت آورد و با نیروی تصرف خود به امید آن‌که سلامان در نهایت به راه آید، در آن وضع رقت بار بی‌کسی و بی‌چیزی، لوازم زندگی مختصری در اختیار ایشان گذاشت، اما چون پس از چندی متوجه علایق شهوانی آن‌دو شد، به شکنجه ایشان پرداخت. سلامان دانست که این شکنجه‌های روحی بر اثر سحر و جادوی پادشاه است، لذا برای آشتی با پدر و درخواست عفو از او، به همراه معشوقه، نزد شاه آمد. شاه عذر او را پذیرفت و به او گفت: اگر هدایت و علم و

حکمت می‌طلبی، باید این فاجره را رها کنی و اگر او را رها نکنی، از هدایت و قدرت و سلطنت حقیقی و معنوی تو را نصیبی نخواهد بود. سرانجام سلامان و ابسال، تصمیم گرفتند که دست در دست یک دیگر نهاده، برای پایان دادن به این زندگی غیرقابل تحمل، خود را در دریا غرق کنند و چنین کردند. پادشاه با علم سحر به «روحانیت دریا»، رب‌النوع و فرشته آب (Oceanos)^۴ دستور داد که سلامان را پس از افتادن به دریا حفظ کند تا آن‌که شاه بتواند پس از اطمینان از مرگ ابسال در دریا، سلامان را نجات دهد. این امر به وقوع پیوست و ابسال در دریا غرق شد. سلامان که به‌همت پادشاه و به دست رب‌النوع آب نجات یافته بود، از مرگ ابسال، مجنون وار مضطرب بود. لذا پادشاه بار دیگر به حکیم مرتاض اقلیقولاس متوسل شد. حکیم، سلامان را که مشرف به موت بود، بر سر بالین آمد و از او پرسید که آیا به وصال ابسال مایل است؟ او پاسخ مثبت داد. (حنین بن اسحاق، ۱۲۹۸: ۱۱۲-۱۱۹ تلخیص)

آخرین مرحله دل‌کندن، «گسلش» (detachment) و بریدگی نام دارد: در این مرحله اگر مادر برگردد کودک به او بی‌توجهی می‌کند و از او دوری و اجتناب می‌کند کودکانی که وارد این مرحله می‌شوند، این کودکان در بزرگسالی با هیجان کمی با افراد ارتباط برقرار می‌کنند و با اینکه به نظر می‌رسد معاشرتی هستند روابطشان را سطحی و بدون صمیمیت ادامه می‌دهند.

رنج عشق، سلامان را تا پایان روایت رها نمی‌کند. حکیم الهی برای سلامت روان سلامان تصمیم می‌گیرد تا عشق «زهره» را جایگزین عشق ابسال کند. در روایت حنین بن اسحاق ماجرا به شرح زیر است:

حکیم اقلیقولاس، سلامان را که مشرف به موت بود، بر سر بالین آمد و از او پرسید که آیا به وصال ابسال مایل است؟ او پاسخ مثبت داد. لذا حکیم سلامان را با خود به غار ساریقونن (Sariqun) برد و به او پیشنهاد کرد که اربعینی با یک دیگر به ریاضت بنشینند تا بر اثر ریاضت‌ها، دعاها و مناجات‌های ایشان، ابسال دوباره زنده شود و به سلامان پیوندد. چون سلامان این پیشنهاد را پذیرفت.

حکیم با او سه شرط کرد:

- نخست آن که در طول این مدت هیچ امری را از حکیم پنهان ندارد و پیوسته از دستوره‌های وی پیروی کند.

- دوم این‌که همه کارها و ریاضت‌های حکیم را عیناً تکرار کند، به جز آن‌که حکیم هر چهل روز یک بار افطار می‌کند، ولی سلامان بتواند هفته‌ای یک بار افطار کند.
- سوم این‌که در تمام عمر به جز ابسال عاشق هیچ زن دیگری نشود.

از آن پس این دو مشغول ریاضت و مراقبه شدند. سلامان همه روزه طی مراقبه، مکاشفه می‌دید که ابسال با صورت مثالی خود نزد او ظاهر می‌شود و نزدیک او می‌آید و با او می‌نشیند و مکالمه می‌کند. سلامان برابر قرار معهود تمام این واقعه‌ها را به حکیم گزارش می‌کرد و از او برای احضار صورت ابسال ستایش می‌نمود. تا آن‌که در روز چهارم که پایان مدت ریاضت او بود، بر اثر مناجات‌های حکیم، چهره‌ای زیباتر از همیشه که آفرودیت^۵ (Aphrodite) بود، ظاهر شد و سلامان چنان عاشق این زیباترین زیبارویان شد که گفت: من دیگر خواستار وصال ابسال نیستم، بلکه عاشق آفرودیت^۵ (زهرة) هستم می‌خواهم زهره را بیش‌تر ببینم.

آن‌گاه حکیم شرط خود را با سلامان به یاد او آورد و به او گفت که وی عهد کرده است که جز ابسال هیچ زن دیگری را طرف علاقه و عشق خود قرار ندهد، اما چون سلامان اصرار کرد، حکیم به او فهماند که این زن زیبا، رب النوع زیبایی و روحانیت ستاره زهره است و جنبه جسمانی ندارد. (حنین بن اسحاق، ۱۲۹۸: ۱۱۲-۱۱۹ تلخیص)

در مجموع، از دید بالبی، روابط دلبستگی، نقش بسیار مهمی در احساس امنیت افراد دارند. (بالبی، ۱۳۹۹: ۳۲). وی اظهار می‌دارد که پیوند والد-کودک، بافت غیرقابل جایگزینی را برای رشد هیجانی فراهم می‌نماید. به نظر وی اکثر مشکلات دوران کودکی و بزرگسالی منتج از تجربیات واقعی دوران کودکی است. (همان: ۱۳۵) به نظر وی سبک‌های دلبستگی مشاهده شده در دوران نوزادی، در قوانین و راهکارهای مقابله با تنش در بزرگسالی منعکس می‌شود. (همان: ۱۳۵). پس، افراد با دلبستگی نایمن با احتمال بیشتری اضطراب و افسردگی را تجربه می‌کنند (Safford, 2002: 12).

۴.۳ ویژگی دلبستگی بر اساس نظریه بالبی

بالبی عقیده داشت که دلبستگی چهار ویژگی دارد که عبارت‌است از:

حفظ نزدیکی: تمایل به نزدیک بودن به کسانی که به آن‌ها دلبستگی وجود دارد.

بررسی مصادیق و مؤلفه‌های دلبستگی ... (آسیه ذبیح‌نیا عمران) ۳۷۷

پناهگاه امن: بازگشت نزد فردی که به آن دلبستگی داریم به هنگام مواجه شدن با خطر یا تهدید.

پایه مطمئن: فردی که به آن دلبستگی وجود دارد، پایه مطمئن و قابل اتکایی برای کودک به وجود می‌آورد تا به کشف محیط و جهان پیرامونش بپردازد.

اندوه جدایی: اضطراب ناشی از عدم حضور فردی که به آن دلبستگی وجود دارد. (شعیبی، ۱۳۹۲: ۱۰). سلامان در اندوه مرگِ اِسال حزن و غمگین می‌شود. در مثنوی سلامان و اِسال میرسید امین الشریعه سبزواری (۱۲۴۷-۱۳۱۸ ش). از ادیبان و فاضلان عصر قاجار آمده است:

عاقبت شهزاده با اِسال بد	شد گریزان از پدر چون دیو و دد
از وطن زی کشور دشمن گریخت	آبروی شاه بابا را بریخت
خون جگر شد شاه ازرنج پسر	کرد اندر جام جم از غم نظر
دید آن فرزند دل بند وزین	زار و غمناک و پریشان و حزین
پس به همت رنج وی از دل گشاد	آب و نان و میوه ای نزدش نهاد
در پسر شد همت شه کارگر	باز آمد سوی شاه از آن سفر
شاه از اِسال همت واگرفت	دایه مُرد و شد سلامان در شگفت
شد سلامان از غم دلدار خویش	خسته و افسرده و رنجور و ریش
جانشین شاه چون دیوانگان	بود از اندوه دایه خسته جان

(امین الشریعه سبزواری، ۱۳۱۶: ۸۰)

البته لازم به یادآوری است که از دیدِ بالبی، کودک، در حین چهارمین مرحله، ممکن است کمتر موجب ضایعه شود و این زمانی است که کودک بهتر قادر به تحمل غیاب مادر است و می‌تواند دلایل آن را درک کند (Ainsworth, 1974: 219). در قصهٔ سلامان و اِسال، سلامان کم کم متوجه می‌شود که هدف پدرش از جدایی وی و اِسال، تربیتش برای حکمرانی است، به تدریج مرگِ اِسال را می‌پذیرد.

در روایت جامی، سلامان در عشق ورزیدن به اِسال، عشق به خدا را فراموش کرد. خدا فیض روحانیش را به استمداد انسان می‌طلبد. پادشاه و حکیم سلامان را فرا می‌خوانند و او را پند و اندرز می‌دهند:

رو به معشوقان نابخرد منه   افسر دولت ز فرق خود منه
دست دل در شاهد رعنا مزن   تخت شوکت را به پشت پا مزن

(جامی، ۱۳۷۳: ۲۲۶)

سلامان حرف پدر را تمامی پذیراست. او از خطای خود آگاه است و می‌داند متضرر چه خواهد شد ولی در مانده از ناتوانی خود برای حل این معضل بود. پس، برای حل مشکل، شاه به حکیم مشاور خود متوسل شد و حکیم صورتی از ابسال ساخت تا سلامان با نگرستن بدان کمتر بی‌تابی کند. اما مکرر از زیبایی زهره با سلامان سخن می‌گفت و چون سلامان اظهار اشتیاق به دیدن زهره کرد، حکیم زهره را برای سلامان ظاهر کرد و سلامان با دیدن زهره یاد ابسال را از خاطر زدود:

چون سلامان از غم ابسال رست   دل به معشوق همایون فال بست
دامنش ز آلودگی‌ها پاک شد   همتش را روی در افلاک شد

(همان: ۱۳۲)

در نهایت، پادشاه از سلطنت کناره گرفت و تاج و تخت خود را به سلامان تسلیم کرد.

۵.۳ تداوم الگوهای دل‌بستگی

بالبی اظهار می‌کند که «کیفیت روابط با مراقبین در کودکی منجر به فعال شدن و راه اندازی الگوهای خود می‌شود و تصویرهای روابط اجتماعی بزرگسالی را فراهم می‌آورد» (بالبی، ۱۳۹۹: ۶۶). در قصه سلامان و ابسال نیز دل‌بستگی وی به دایه تداوم می‌یابد و با اینکه پدر ابسال مشرب عرفانی و الهی داشت، در وی تأثیری ندارد و وی بیشتر تحت تعلیم و تربیت مراقب خویش است. جدایی از مراقب بر سلامان گران می‌آید و وی را به مرز جنون و نابودی می‌کشاند. از دید بالبی «یک ضربه روانی از دست دادن ناگهانی و غیرقابل کنترل پیوندهای عاطفی تجربه ترس بسیار زیاد بدون هیچ جایگاه امنیتی که فرد بتواند به آن پناه ببرد، نظام دل‌بستگی را فعال می‌کند» (بالبی، ۱۳۹۹: ۶۷). محمود میرزاعلی رنانی اصفهانی (قرن یازدهم هجری) در قصه سلامان و ابسال خویش - که در واقع ترجمه سلامان و ابسال حنین ابن اسحاق است و او نام این داستان را نجات السالکین گذاشته است - در این باره نقل می‌کند:

بدان که چون مدت رضاع سلامان تمام شد، ملک فرمود که ابسال را از او دور کنند، که مبادا [از] مخاطلت زنان نقصانی در عقل و تدبیر او به هم رسد. سلامان تاب مفارقت ابسال نیاورد و گریه بسیار کرد و ضعیف می‌شد. پادشاه فرمود: یک چند دیگر ابسال را به سلامان بگذار. پس تا زمان بلوغ، سلامان با ابسال بود. و چون بالغ شد، محبت ابسال قدم در حریم عشق نهاد و یک لحظه از او جدا نمی‌شد و پدر را نمی‌دید... پادشاه از این معنی بسیار متألم شده پسر را طلبید و گفت:... ای پسر هرگاه ترک ابسال فاجره کنی و طریق ایمان پیش گیری، قابل فیوضات عالم قدس شوی و ابدالآباد به ارتباط عالم [علوی] مسرور باشی و پروردگار عالم از تو راضی باشد.

چون غشاوه لذات شهوانیه دیده عقل سلامان را پوشیده بود، اصلاً نصایح پدر در او اثر نکرد و به خانه آمده آن چه میان او و پدر گذشته بود، به ابسال نقل کرد.

ابسال گفت: ای نور دیده من! پدر تو می‌خواهد که از لذات و حظوظ دنیا تو را محروم سازد و عیش را بر تو منغص سازد، به وعده‌های باطل، نقد را، عاقل به نسیه نهد و من ترک تو نخواهم کرد و می‌دانم که تو نیز ترک من نخواهی کرد.

سلامان، سخنان ابسال را به وزیر پادشاه نقل کرد و وزیر به پادشاه عرض کرد. پادشاه دانست که عنان اختیار پسر از دست رفته است. (سلامان و ابسال رنانی اصفهانی تاکنون منتشر نشده و در مجموعه امام جمعه کرمان نگاهداری می‌شد و اکنون در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (شماره ۱۵ از مجموعه شماره ۳۲۶ مورخ ۱۰۸۸ ق.) موجود است.)

۶.۳ همانند سازی (Identification)

بالبی مشاهده کرد که در اکثر موارد شخص داغ‌دیده میل خودآگاه یا ناخودآگاه شدیدی به زنده شدن شخص از دست رفته و تداوم رابطه قطع شده‌شان دارد. شخص داغ‌دیده بجای اینکه از درون فرد مُرده را بکشد دنبال او می‌گردد سعی دارد او را برگرداند. (بالبی، ۱۳۹۹: ۹۵) بالبی معتقد است که شخص ممکن است آگاهانه یا ناآگاهانه با ارزش‌ها، ویژگی‌ها و الگوهای رفتاری والد خود همانندسازی کند... یعنی الگوی رفتاری فرد، تکرار همان رفتارهایی است که براو گذشته. شخص ممکن است با جنبه‌هایی از شخص از دست رفته همانندسازی کند. (همان: ۹۶). در قصه سلامان و ابسال، وقتی ابسال کشته می‌شود، سلامان بی‌قرار و بی‌تاب می‌گردد. حکیم الهی و شاه برای بهبودی شرایط جسمی و روحی سلامان

اقدام به همانند سازی می‌کنند. ماجرا در روایت سلامان و ابسال رنانی اصفهانی به شرح زیر است:

سلامان ... اکثر اوقات خود را صرف محبت ابسال می‌کرد، و قوای او ضعیف می‌شد. پادشاه با حکما مشورت کرد که علاج این کار منحصر در آن است که ابسال را هلاک کنم و سلامان را فارغ سازم. چون میان وزیر و پادشاه این مکالمه شد، یکی از خواص ملک این سخن را به ابسال و سلامان رسانید و ابسال از این سخن واهمه کرد و با سلامان قرار کرد [کذا، قرار گذاشت] که از پادشاه فرار نموده، به ماوراء مغرب روند. روز دیگر، شبی فرار نمودند و به ساحل دریای مغرب رفتند.

چون این خبر به ملک رسید، بسیار متألم شد... غضب بر پادشاه مستولی شد... آخر الامر سلامان مطمئن شد که هرچه می‌کشد، به واسطه عدم رضا و غضب ملک است، برخاسته به خدمت ملک آمد و اظهار ندامت کرد. ... پدر گفت: از تو بسیار رنجیده‌ام، اما به واسطه هدایت تو، عذر تو قبول می‌کنم... خاطر از حب ابسال بپرداز.

سلامان به سبب ابسال گوش به نصایح پدر نکرد و چون شب شد، دست ابسال را گرفته، هر دو خود را به دریا انداختند، و پادشاه آن شب همگی توجه خود را به سلامان متوجه ساخته بود و برحال ایشان مشرف بود، بر او ظاهر شد که ایشان خود را به دریا انداختند. [ملک] روحانیون را امر کرد که سلامان را بیرون آوردند و ابسال غرق شد، چون سلامان بیرون آمد، دانست که ابسال غرق شد، از گریه و زاری نزدیک به هلاک شد.

[ملک] به اقلیقولاس حکیم گفت که به فریاد من برس که فرزندم هلاک می‌شود و مرا غیر از او فرزندی نیست. حکیم فرمود که او را به من واگذار. پس سلامان را حکیم طلبید و گفت: وصال ابسال می‌خواهی؟ گفت: چون نخواهم؟ که از فراق او نزدیک است که هلاک شوم.

حکیم فرمود که: با من به بیابان ساریقون بیا، تا من و تو چهل روز دعا کنیم و ابسال را به تو رسانم. پس سلامان و حکیم به بیابان ساریقون رفتند. حکیم گفت: ای سلامان، به سه شرط ابسال را به تو می‌رسانم:

اول آن که هر چه به تو روی دهد، از من پنهان نداری و راز آن را با من در میان نهی، زیرا که هرگاه مریض مرض خود را از حکیم بپوشد، علاج او مشکل است.

دوم آن که لباسی مثل لباس ابسال بیوشی و هرچه من به جا آورم، تو نیز به جا آوری، مگر روزه که من در چهل روز یک بار افطار می‌کنم و تو را چون بر تن قدرت نیست، در هفت روز یک بار افطار کن.

سوم، به غیر ابسال به کسی مایل نشوی.

سلامان گفت که هر سه شرط را قبول کردم.

بعد از آن حکیم لباس ابسال را در او پوشانید و به دعوت زهره مشغول شد و سلامان هر روز صورت ابسال را می‌دید و با او مجالست و مصاحبت می‌کرد و هر چه مشاهده می‌نمود، با حکیم می‌گفت و شکر حکیم به جا می‌آورد.

روز چهلم که تسخیر زهره تمام شد، به یک‌باره سلامان صورت عجیب و شکل غریبی مشاهده کرد در نهایت حسن و جمال که هرگز مثل آن را ندیده بود، سلامان فریفته او شد و ابسال را فراموش کرد و گفت: ای حکیم! ابسال را نمی‌خواهم حکیم فرمود که شرط کردی که به غیر ابسال به کسی مایل نشوی، اکنون صبر کن که ابسال را به تو می‌رسانم، سلامان عجز بسیار کرد که ای حکیم ربانی! به فریاد من برس و مرا از این جدا مگردان که به غیر این صورت کسی را نمی‌خواهم. حکیم دانست که سلامان بالکلیه از محبت ابسال خاطر خود را آزاد ساخته است، پس صورت زهره را مسخر سلامان کرد و او را از یاد ابسال فاجره خلاص کرد و نزد پدر آورد. (رنانی اصفهانی، ۱۰۸۸: تلخیص از نسخه خطی شماره ۱۵ از مجموعه شماره ۳۲۶ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران). به قول جامی، سلامان با همانندسازی حکیم برای همیشه از رنج و الم فراق ابسال رهایی می‌یابد:

یافتی تسکین چون آن رنج و الم رفتی آن صورت به سرحد عدم

(جامی، ۱۳۷۳: ۹۶)

بر اساس توصیفات عبارات فوق، حکیم برای درمان اضطراب فقدان ابسال، مانند یک درمانگری به‌روان درمانی سلامان می‌پردازد. به قول بالبی «بدون یک پایگاه امن، بیمار ممکن است قادر به تحمل اضطراب نباشد و شروع به مقاومت و دفاع بنماید، اما با وجود درمانگر به‌عنوان یک پایگاه امن، بیمار بیشتر می‌تواند با اضطرابش مقابله کند» (بالبی، ۱۳۹۹: ۹۰).

حکیم الهی با همانندسازی تصویر خیالی ابسال مُرده و جایگزین کردن عشق زهره بجای عشق ابسال، موفق می‌شود درد و رنج و اضطراب ناشی از مرگ ابسال را در وجود و روان سلامان کاهش دهد و وی را به زندگی عادی بازگرداند.

۴. نتیجه‌گیری

در قصهٔ سلامان و اِسال، از دیدگاه جان بالبی، سلامان، گرفتار دلبستگی نایمن شد و همین امر مسبب افسردگی و اضطراب وی را در بزرگسالی فراهم می‌آورد؛ زیرا اگر شخص اصلی مورد دلبستگی حضور نداشته باشد، یا اگر کودک از او جدا شده باشد، واکنش کودک در چنین مواقعی غمگینی، گریه، خشم و تلاش فعالانه برای پیدا کردن شخص مورد دلبستگی است.

نظریه بالبی پیش‌بینی می‌کند که دلبستگی با مراقبت‌کننده، کیفیت روابط دیگر و کنش متقابل اجتماعی را زیر نفوذ قرار خواهد داد. از دید بالبی سبک دلبستگی ایمن و مثبت، تنش و اضطراب را رفع می‌کند و موجبات آرامش فرد را فراهم می‌آورد.

از دیگر نتایج موردی تحقیق حاضر به شرح زیر است:

- در قصهٔ سلامان و اِسال وی به دلیل محرومیت مادری، دایهٔ خویش اِسال را جایگزین مادر می‌کند.
- در قصهٔ سلامان و اِسال دلبستگی شدید و روابط میان کودک (سلامان) و جایگزین مادر (اِسال) تبدیل به عشقی جانسوز در ایام بزرگسالی می‌گردد.
- اندوه جدایی و اضطراب ناشی از آن آنقدر برای سلامان و اِسال دشوار است، به حدی که آن دو، در بزرگسالی تصمیم به خودکشی می‌گیرند.
- در قصهٔ سلامان و اِسال، دلبستگی عاطفی تا بزرگسالی تداوم دارد و تسری می‌یابد.
- در قصهٔ سلامان و اِسال، حکیم الهی، بعد از مرگ اِسال، برای درمان سلامان، اقدام به همانند سازی و جایگزین کردن شخصیتی خیالی به نام زهره می‌کند تا روان رنجوری سلامان را بهبود بخشد.

در مجموع، سبک‌های دلبستگی، اهمیت زیادی در بهداشت روانی شخص دارد و در کنش متقابل بین مادر و کودک در بزرگسالی تداوم و جریان می‌یابد. به این ترتیب تمام تجارب او در نتیجه تمام برنامهٔ زندگی می‌شود. هیچ تغییری به اندازه تجارب کودک در خانواده اش نمی‌تواند روی رشد شخصیت او تأثیر بگذارد.

پی‌نوشت‌ها

۱. همچنان که کیمیای سعادت امام محمد غزالی نیز در پاسخ به این سؤال است که چگونه می‌توان انسان‌های معمولی را به اولیای خدا تبدیل کرد؟ (غزالی، ۱۳۶۱)
۲. سید حسن امین، چهارده روایت از قصهٔ سلامان و ابسال را در کتاب خود روایت می‌کند. (امین، ۱۳۸۳)
۳. هرمانوس یا همان هرمس، پسر زئوس و مایا است که در غاری در کوه سیلن در جنوب آرکادی به دنیا آمد. وی آینده را از روی علایمی که در سنگریزه‌ها می‌دید، خبر می‌داد. زئوس اوراپیک مخصوص خویش کرد. در افسانه‌ها، هرمس به صورت مأمور الهی و حامی قهرمانان با کفش‌های بالدار و کلاهی با لبهٔ بلند درحالی که چوبدستی مخصوصی به نشانهٔ رسالت الهی در دست دارد، تصویر شده است. (تلخیص از: گریمال، ۱۳۶۷: ۴۱۳-۴۱۷)
۴. فرشتهٔ آب (اوکنائوس): یونانیان، در تمدن باستانی خود، جهان را همواره در محاصرهٔ رودی می‌پنداشتند که از جهان فرودین سرچشمه می‌گرفت و در ساحلش، روان مردگان به سر می‌بردند... اوکنائوس را نماد این رود می‌دانستند. (دیکسون کندی، ۱۳۸۵: ۱۲۰)
۵. آفرودیت (زهره) یکی از ۱۲ خدای اولمپیایی. او خدای عشق (به ویژه احساس)، زیبایی زنانه، ازدواج و باروری است. او را با ونوس رومی و زهره یکی می‌دانند. (دیکسون کندی، ۱۳۸۵: ۴۵).

کتاب‌نامه

- ابراهیمی، زهرا (۱۳۹۹) «بررسی تحلیلی سبک‌های دل‌بستگی»، همدان: سومین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی.
- الیاده، میرچا (۱۳۸۲) اسطوره، رؤیا، راز، ترجمهٔ رؤیا منجم، چاپ سوم، تهران: علم.
- امیری زاده، مانا (۱۳۹۳) «رابطه ویژگی‌های شخصیتی و سبک‌های دل‌بستگی با خوش بینی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی. استاد راهنما: مژگان سپاه‌منصور.
- امین، سید حسن (۱۳۸۳) سلامان و ابسال، چاپ اول. تهران: انتشارات دایره المعارف ایران شناسی.
- امین الشریعه سبزواری، میرسید حسن (۱۳۱۶) مثنوی سلامان و ابسال. تهران. بدون ناشر.
- باباصفیری، علی اصغر (۱۳۹۲) فرهنگ داستان‌های عاشقانه در ادب فارسی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- برک، لورا. ای (۱۳۸۳) روان‌شناسی رشد. ترجمه یحیی سیدمحمدی. تهران: ارسباران.
- پردلان، نوشین و عابدی، محمدرضا و باغبان، ایران و نیلفروشان، پریسا (۱۳۹۲) «مبانی نظری سبک دل‌بستگی»، قم: دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، کارآفرینی و توسعه اقتصادی.

۳۸۴ پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی، سال ۷، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۴

پورحسینی، ابوالقاسم (۱۳۴۷) «دو روایت سلامان و ابدال از نظر خواجه نصیر توسی». مجله دانشکده ادبیات دانشگاه تهران. شماره ۱۶. صص ۳۲۳-۳۳۳.

حیبی، عبدالحی (۱۳۴۳) نگاهی به سلامان و ابدال و سوابق آن. افغانستان: انجمن ادبی. حنین ابن اسحاق (۱۲۹۸) قصه سلامان و ابدال، ترجمه حنین ابن اسحاق العبادی من اللغه اليونانيه، الطبعه الاولى قسطنطنيه: مطبعه الجوائب.

خورسندی طاسکوه، علی (۱۳۸۸) «تنوع گونه‌شناختی در آموزش و پژوهش میان‌رشته‌ای». فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، شماره ۴، صص ۸۳-۵۷.

جامی، عبدالرحمن (۱۳۷۳) سلامان و ابدال، به تصحیح و تحشیه محمد روشن، چاپ اول. تهران: انتشارات اساطیر.

جامی، عبدالرحمن (۱۳۷۶) سلامان و ابدال، تصحیح زهرا مهاجری، چاپ اول. تهران: نشر نی.

دهخدا، علی اکبر (۱۳۲۵) لغت نامه، تهران: چاپخانه مجلس و دانشگاه تهران.

دیکسون کندی، مایک (۱۳۸۵) دانشنامه اساطیر یونان و روم، ترجمه رقیه بهزادی، چاپ اول. تهران: طهوری.

ذبیح نیا عمران، آسیه (۱۴۰۳) «تحلیل آثار سعدی براساس نظریه اخلاق غمخواری از دیدگاه نل نادینگز»، پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ششم، شماره یازدهم. بهار و تابستان. صص ۱۶۳-۱۹۴.

ذوالفقاری، حسن (۱۳۹۲) یکصد منظومه عاشقانه فارسی. تهران: چرخ.

رنانی اصفهانی، محمود میرزاعلی (۱۰۸۸) سلامان و ابدال (نجات السالکین). تهران: کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران. شماره ۱۵ از مجموعه شماره ۳۲۶.

ستاری، جلال (۱۳۷۲) مدخلی بر رمزشناسی عرفانی قصه سلامان و ابدال. تهران: نشر مرکز.

سجادی سیدضیاءالدین (۱۳۷۴) حی بن یقظان و سلامان و ابدال، چاپ اول، تهران: سروش.

شبللی، احمد (۱۳۷۰) تاریخ آموزش در اسلام، ترجمه محمدحسین ساکت، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

شعیبی، فاطمه (۱۳۹۲) سبک دلبستگی و روابط اجتماعی. انتشار الکترونیکی.

صفا، ذبیح الله (۱۳۶۳) تاریخ ادبیات ایران، جلد چهارم، تهران: انتشارات فردوس.

صفرزاده خوشابی، کنایون، ابوحمزه، الهام (۱۳۸۶) جان بابلی و نظریه دلبستگی. تهران: دانژه.

صیادکوه، اکبر (۱۳۸۴) سلامان و ابدال. تهران: مؤسسه فرهنگی اهل قلم.

عباسی داکانی، پرویز (۱۳۷۲) «عشق و زن-تابو»، مجله ادبیات داستانی، شماره ۱۱. صص ۸-۲۱.

غزالی، محمد (۱۳۶۱) کیمیای سعادت، تصحیح احمد آرام، تهران: گنجینه.

کرین، هانری (۱۳۶۶) حی بن یقظان ابن سینا، ترجمه سید جواد طباطبایی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی

بررسی مصادیق و مؤلفه‌های دل‌بستگی ... (آسیه ذبیح‌نیا عمران) ۳۸۵

- گریمال، پیر (۱۳۶۷) فرهنگ اساطیر یونان و روم، ترجمه احمد بهمنش، تهران: امیرکبیر.
- مدرس غروی، مرتضی (۱۳۹۰) «بررسی ارتباط سبک دل‌بستگی بالغین به والدین با تنش، اضطراب و افسردگی» مجله بهداشت روانی. شماره ۵۰. خرداد و تیرماه. صص ۱۹۴-۲۰۲.
- معدنی پور، کبری؛ حق رنجبر، فرخ؛ کاکاوند، علیرضا؛ ثنایی ذاکر، باقر (۱۳۹۰) «رابطه سبک‌های دل‌بستگی با خوش بینی و احساس تنهایی در دانش آموزان ۹-۱۲ ساله شهر کرج». مجله سلامت و روان شناسی. دوره اول، شماره ۱، بهار. صص ۹۳-۱۱۰.
- نادری، حبیب‌الله، فیروززاده پاشا، نرگس، کارگر، فاطمه (۱۳۹۵) «رابطه بین سبک دل‌بستگی، خودپنداره و احساس تنهایی در میان دانش آموزان مقطع متوسطه دوم» مجله روان شناسی و روانپزشکی شناخت. شماره ۲. صص ۱-۱۰.
- نایی نیا، انورسادات، سالاری، پروین، مدرس غروی، مرتضی (۱۳۹۰) «بررسی ارتباط دل‌بستگی بالغین به والدین با تنش، اضطراب و افسردگی»، نشریه اصول بهداشت روانی، دوره ۱۳، شماره ۲، تابستان. صص ۱۹۴-۲۰۲.

- Ainsworth, M. D. S. (1974). Citation for the G. Stanley Hall Award to. John Bowlby. Unpublished manuscript.
- Bowlby, J. (1969). Attachment and loss: Vol. I. Attachment. New York: Basic Books
- Bowlby, J. (1973). Attachment and loss: separation. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). Attachment and loss: sadness and depression. New York: Basic Books.
- Cassidy J, Shaver PR. (2008) Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications. New York, London: Guilford, 101-200.
- Roberts JE, Gotlib IH, Kassel JD. (1996) Adult attachment security and symptoms of depression: The mediating roles of dysfunctional attitudes and low self-esteem. J Pers Soc Psychol; 59: 981-6
- Safford SM. (2002) The relationship of attachment style and cognitive style to depression, anxiety and negative affectivity. Ph.D. Dissertation. Temple University, 12-46
- Weiss, R. S. (1994). Learning from strangers: The art and method of qualitative interview studies. New York: The Free Press